

IV. RECENZJE I NOTY RECENZYJNE

Historia państwa i prawa Polski. Źródła. Wyboru dokonali Franciszek Połomski i Piotr Jurek, Wrocław 1997, ss. 444.

Historia państwa i prawa Polski jako przedmiot prowadzona jest w różnych formach wykładowych, konwersatoryjnych i ćwiczeniowych dla studentów prawa, tak na studiach stacjonarnych, jak i zaocznych. Pośrednio zapoznają się z nią również studenci na kierunku administracji. Potrzeba wydania wyboru źródeł do tego przedmiotu jest więc bezsporna, a krąg studentów zainteresowanych takim wydawnictwem bardzo szeroki.

Historia państwa i prawa Polski cieszy się większą popularnością, gdy chodzi o podręczniki akademickie. Ostatnio ukazało się ich kilka, m.in. M. Kallasa, T. Maciejewskiego, P. Jurka czy też R. Łaszewskiego, głównie z dziedziny ustroju państwa, rzadziej prawa. Obok tego istnieje jeszcze synteza i podręcznik J. Bardacha, stanowiące pewien wzór dla nowo wydawanych podręczników. Znacznie mniej zdziałano na polu wydawnictw źródłowych, a przecież potrzeba wydania dawnych pomników prawa jest oczywista i nie powinna budzić wątpliwości. Przez długie lata podstawowym i jedynym wyborem źródeł było dwutomowe dzieło J. Sawickiego, niestety wydane w latach 1952–1953, obecnie w praktyce dla studentów niedostępne. Prowadzone ostatnio badania źródłoznawcze tak dalece wzbogaciły też dotychczasową naszą wiedzę o historii ustroju i prawa Polski, że wydawnictwo J. Sawickiego powinno być zweryfikowane i powiększone o nowe treści, wzięte z badań szczegółowych innych uczonych.

Zadania opracowania nowego wyboru tekstów źródłowych podjęli się znani i cenieni historycy ustroju i prawa z ośrodka wrocławskiego. Śledząc na przestrzeni kilkunastu ostatnich lat ukazujące się wybory tekstów źródłowych nie sposób nie zauważyć, że to właśnie Wrocław i Poznań były głównymi miejscami, gdzie kwestie te najczęściej były przedmiotem naukowego opracowania, zaś autorzy tutaj recenzowanego wyboru mają już za sobą (przed kilku laty) podobne przedsięwzięcie, lecz na dużo mniejszą skalę i w formie częściowej.

W wyborze zawarto 146 tekstów źródłowych. Znaczna część tekstów, głównie z dziedziny ustroju, podana jest w całości, inne tylko w najważniejszych wyjątkach. I chociaż autorzy w spisie treści, ani w tekście nie informują o tekstach przytoczonych w ekscerptach, to czytelnik sam szybko się w tym orientuje.

Podstawowym kryterium przyjętym w wyborze jest układ chronologiczny. W rezultacie całość podzielono na cztery części obejmujące w kolejności: średniowiecze, czasy nowożytne, okres rozbiorów i czasy najnowsze. Za te ostatnie, żeby wyjaśnić, autorzy przyjmują okres od rozpoczęcia pierwszej wojny światowej, poprzez II Rzeczypospolitą, lata okupacji podczas drugiej wojny światowej i początki Polski Ludowej. Nie wiadomo dlaczego pominięto okres PRL, który przecież przeszedł już do historii ustroju Polski. Tym sposobem poza zbiorem znalazła się konstytucja z 1952 r. i jej późniejsze nowelizacje, a także pochodzące z tego okresu źródła prawa. I jest to w zasadzie jedyne kryterium podziału, a szkoda.

Nie zastosowano przede wszystkim kryterium rzeczowego, co trzeba uznać za błąd. Należało w ramach przyjętych czasookresów wprowadzić bowiem podział przedmiotowy: na historię ustroju i odrębnie historię prawa. Zapewniłoby to pewien, potrzebny zresztą, porządek. Dotyczy

to zwłaszcza części pierwszej i drugiej, a więc dawnej Polski. Podnoszę to, gdyż w niektórych ośrodkach uniwersyteckich nie wyklada się przedmiotów prawnohistorycznych według tradycyjnego podziału na historię ustrojów państwowych i historię prawa. Z drugiej też kryterium przedmiotowe jest powszechnie stosowane w podręcznikach akademickich i w toku wykładu kursowego. W sumie materiał byłby bardziej klarowny i czytelny.

Natomiast w części trzeciej (okres zaborów) bezwzględnie należało odejść od układu wyłącznie chronologicznego na rzecz kryterium chronologiczno-geograficzno-przedmiotowego. Uzasadniać tego chyba nie potrzeba, gdyż już pierwszy rzut oka na treść przekonuje, że wybór w tej partii jest dość zagmatwany i mało przejrzysty. Mieszają się nawzajem akty prawne z zaboru rosyjskiego, pruskiego i austriackiego (są to przecież trzy różne państwa), a także dotyczące ustrojów w pełni lub częściowo suwerennych (Księstwo Warszawskie, Rzeczpospolita Krakowska). Brak przyjęcia kryterium geograficznego powoduje niemałe zamieszanie, które utrudnia w czytelny i przejrzysty sposób korzystanie z wyboru. Również i tutaj warto było zastosować kryterium rzeczowe, gdyż np. sprawa chłopska porozrzucana jest w różnych miejscach.

O przydatności wyboru, poza jego układem, przejrzystością i konstrukcją, decyduje również, a może nawet przede wszystkim, kryterium merytoryczne. I właśnie ono jest najmocniejszą stroną wyboru. Należy zwłaszcza podkreślić stosunkowo dużą ilość zamieszczonych tekstów. Nie ulega też wątpliwości, że pokazują one historię państwa i prawa Polski jako szereg powiązanych ze sobą logicznie faktów i zjawisk. Teksty są dobrze dobrane i ciekawe. Najwcześniejszym jest relacja Ibrahima ibn Jakuba, sporządzona około 973 r., a ostatnim mała konstytucja z lutego 1947 r. Dominuje materiał normatywny, wielka szkoda natomiast, że zabrakło praktycznej ilustracji działalności wymiaru sprawiedliwości i administracji w formie orzeczeń pochodzących z praktyki. Autorom udało się też zamysł, by teksty źródłowe służyły studiom porównawczym, pozwalając dostrzec przeobrażenia, jakim podlegały ustrój i prawo w Polsce w sposób niezwykle wyraźny i spójny. Jest to w zakresie edukacji rzecz niezwykle pożyteczna i cenna. W sumie pod względem merytorycznym jest to chyba najlepszy wybór tekstów, jaki pojawił się w ostatnich latach. Za pewny brak uznałbym niezamieszczenie fragmentów rewizji prawa chełmińskiego, które ostatnio ukazały się w tłumaczeniach badaczy polskich.

W wyborze autorzy zamieścili całe teksty lub ich fragmenty już wcześniej publikowane, przez innych wydawców, które uzupełnili tekstami we własnym przekładzie z języka łacińskiego i niemieckiego. Przy wszystkich tekstach podano niezbędne informacje skąd one pochodzą, ewentualnie kto był ich tłumaczem.

Wreszcie należy pochwalić kształt i szatę graficzną wyboru, stojące na wysokim poziomie edytorskim.

Reasumując należy stwierdzić, że autorzy zadośćuczynili pilnej potrzebie edukacji studentów w zakresie historii ustroju i prawa Polski. Wysoko należy ocenić walory treściowe i dydaktyczne nowego wyboru źródeł. Warto podkreślić, że jest on poznawczo niezwykle wartościowy i wyróżnia się na tle innych, wcześniej wydanych pozycji. Dobrze by się stało, gdyby wybór został rozpropagowany również poza Wrocławiem, gdyż jest pracą niezwykle pożyteczną tak dla uczących się, jak i nauczających. Wybór jest znaczącym osiągnięciem naukowo-dydaktycznym i sądzić należy, że odegra istotną rolę w nauczaniu historii prawa.

TADEUSZ MACIEJEWSKI (Gdańsk)